

JIRAW, BAQSI, QISSAXAN, QOSIQSHILARDIŃ FOLKLORDAĞI ORNI

Erejepova Zamira

Ajiniyaz atındağı Nókis Mámleketlik Pedagogikalıq Institutı studentı.

Saparov Raxim

(ilimiy basshı)

Ajiniyaz atındağı Nókis Mámleketlik Pedagogika Institutı.

Muzikalıq tálim kafedrası ağa oqıtıwshısı

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11113049>

Anotatsiya. Bul maqalada jıraw, baqsı, qıssaxan, qosıqshılardıń xızmeti, xalqımızdıń kóp ásirlik tariyxı, xalqınıń muzika mádeniyatı, onıń folklordağı orni haqqında sóz etilgen.

Gilt sóz: muzika, mádeniyat, folklor, ádebiyat, jıraw, baqsı, qosıqshı.

STORYTELLER, THE PLACE OF SINGERS IN FOLKLORE

Abstract. In this article, we talked about the history of many captivity of our people, the musical culture of our people, their place in folklore.

Key word: music, culture, folklore, literature, singer.

ФОЛЬКЛОРНЫЕ МЕСТА ПЕСЕН ДЖИРАУ, БАКСИ, КЫССАКАН.

Аннотация. В данной статье рассказывается о сервисе джирав, бахси, киссахана и ложек, истории многих пленов нашего народа, музыкальной культуре нашего народа и ее месте в фольклоре.

Ключевые слова: музыка, культура, фольклор, литература, джирату, баксы, поэт.

Qaraqalpaq xalqınıń muzika mádeniyatı erte zamanlardan berli ósip rawajlanıp keledi. Bul ósip rawajlanıw jolları tariyxshı alimlarımızdıń, ilimpazlardıń, ádebiyat hám kórkem-óner izertlewshi alımlar tárepinen izertlenip hár tárepleme tastıyqlanıw kelmekte.

Xalqımızdıń muzika mádeniyatın rawajlandırıwshılar, bular eń eskiden kiyatırǵan xalqımızdıń súyikli ónerpazları bolıp tabilatúǵın jırawlar, baqsılar, qıssaxanlar, qosıqshı hám sázendeler bolıp esaplanıladı hám húrmet penen tilge alınadı.

Olardıń saızı menen sózi xalıqtıń tileǵına say únles bolıp keledi.

Jıraw, baqsı, qıssaxan, qosıqshılardıń xızmeti xalqımızdıń kóp ásirlik tariyxı menen tıǵız baylanıshı, ósip rawajlanıp keledi. Qaraqalpaq xalqı uzaq ásirlerden berli Orta Aziyada jasawshı ásirse ózbek, qazaq, túrkmen xalıqları menen terretoriyalıq hám tıǵız Ekonomikalıq baylanısta jasap keledi olardıń ádebiyatı menen kórkem-óner muzıkasınıń jaqınlıǵı túrk tilles bolıp mádeniyatınıń bır-bırı menen baylanısta rawajlanıp kiyatırǵanlıǵı tariyxıy dereklerden málim hám ayqın kórinip turadı.

Jaslardı watandı súyiwshilikke tuwǵan jerge, xalıqqa ana watanǵa sadıqlıqqa taǵıda kóp ǵana adamgershiliktıń eń jaqsı páziyletlerin tárbiyalawda muzikaniń, ásirese xalıq muzika ǵáziyelerinde batırılıq jırlar, terme-tolǵawlardıń watan miynet tuwralı hám úgit-násiyat qosıqlarınıń tásirsheńligi hámmege málim.

Qaraqalpaq xalqı uzaq ásirlerden beri óz turmıs -tırıshılıǵının aynası sıpatında túrli janrlarda bay muzika mádeniyatın hám ádebiy miyrasın dóretken.

Xalıqtıń awız eki ádebiyatın zamannan zamanǵa atadan balaǵa alıp keliwshi, xalıq dóretpelerin yadlap, onı ózi jasaǵan zaman tiline biyimlep qayta islep, xalıqtıń awız-eki sóz

ónerin sóylep, aytıp jırlap beriwshi, bul ónerge óziniń ómirin sarp etiwge xalıqtıń jırları jıraw menen baqsıları, qıssaxan menen shayırları, ertekshı menen sazende hám qosıqshıları boladı.

Qaraqalpaq xalıqı Orta Aziyada jasawshı Ózbek, Qazaq, Túrkmén, xalıqları menen territoriyalıq hám tıgız ekonomikalıq baylanısta uzaq ásirlerden berli birge jasap keledi. Olardıń ádebiyatı menen kórkem-óneri, muzıkanıń jaqınlığı bir-biri menen baylanısta rawajlanıp kiyatırǵanlıǵı tariyxıy dereklerden málim hám ayqın kórinedi.

Olar dóretken mádeniy miyraslar ózine tán úlken ayırmashılıqlar menen birge ulıwma xalıqlıq mádeniyattıń ósip rawajlanıwına qosqan úlken úlesi bolıp esaplanadı. Qaraqalpaq xalqınıń muzika mádeniyatı erte zamanlardan berli ósip rawajlanıp keledi. Bul rawajlanıw jasardı tariyxshı alımlarımızdıń, ilimpazlardıń, ádebiyat hám kórkem-óner izertlewshi alımlar, tárepinen izertlenip, hártárepleme tastıyıqlanıp kelmekte.

Qaraqalpaq xalqınıń muzika mádeniyatın rawajlandırıwshılar, eń eskiden kiyatırǵan súyikli ónerpazlarımızdan esaplanılatuǵın-jırawlar, baqsılar, qıssaxanlar, qosıqshılar bolıp esaplanadı hám tilge alınadı.

Olardıń saızı menen sózi xalıqtıń tılegine say únles bolıp keledi.

Xalqımızdıń mádeniy miyrası bolǵan muzika mádeniyatlarımızdı rawajlandırıwshılar bolǵan jıraw, baqsı, qıssaxan hám qosıqshılardıń tutqan ornı oǵada ullı.

Jasardı watandı súyiwshilikke tuwǵan jerge, xalıqqa ana watanǵa sadıqlıqqa taǵıda kóp ǵana adamgershiltıń eń jaqsı páziyetlerin tárbiyalawda muzıkanıń, ásirese xalıq muzika ǵáziyelerinde batırılıq jırlar, terme-tolǵawlardıń, watan, miynet tuwralı hám úgit-násiyat qosıqlarınıń tásirsheńligi hámmege málim.

Qaraqalpaq xalqı uzaq ásirlerden beri óz turmıs-tırışılıǵınıń aynası sıpatında túrlı janrlarda bay muzika mádeniyatın hám ádebiy miyrasın dóretken.

Xalıqtıń awız-ádebiyatın zamannan zamanǵa, atadan balaǵa alıp keliwshi, xalıq dóretpelerin yadlap, onı ózi jasaǵan zaman tiline biyimlep qayta islep, xalıqtıń awız-eki sóz ónerin sóylep, aytıp jırlap beriwshi bul ónerge óziniń ómirin sarp etiwge xalıqtıń jırları jıraw menen baqsıları, qıssaxan menen shayırları, ertekshı menen sazende hám qosıqshıları boladı.

Qaraqalpaq xalqı Orta Aziyada jasawshı Ózbek, Qazaq, Túrkmén, xalıqları menen territoriyalıq hám tıgız ekonomikalıq baylanısta uzaq ásirlerden berli birge jasap keledi. Olardıń ádebiyatı menen kórkem-óneri, muzıkanıń jaqınlığı bir-biri menen baylanısta rawajlanıp kiyatırǵanlıǵı tariyxıy dereklerden málim hám ayqın kórinedi.

Olar dóretken mádeniy miyraslar ózine tán úlken ayırmashılıqlar menen birge ulıwma xalıqlıq mádeniyattıń ósip rawajlanıwına qosqan úlken úlesi bolıp esaplanadı.

Qaraqalpaq xalqınıń muzika mádeniyatı erte zamanlardan berli ósip rawajlanıp keledi. Bul rawajlanıw jasardı tariyxshı alımlarımızdıń, ilimpazlardıń, ádebiyat hám kórkem-óner izertlewshi alımlar, tárepinen izertlenip, hár tárepleme tastıyıqlanıp kelmekte.

Qaraqalpaq xalqınıń muzika mádeniyatın rawajlandırıwshılar, eń eskiden kiyatırǵan súyikli ónerpazlarımızdan esaplanılatuǵın-jırawlar, baqsılar, qıssaxanlar, qosıqshılar bolıp esaplanadı hám tilge alınadı.

Olardıń saızı menen sózi xalıqtıń tiligine say únles bolıp keledi.

Xalqımızdıń mádeniy miyrası bolǵan muzika mádeniyatlarımızdı rawajlandırıwshılar bolǵan jıraw, baqsı, qıssaxan hám qosıqshılardıń tutqan ornı oǵada ullı.

Qaraqalpaq xalqında duwtar shertip, qosıq aytatuǵın óner iyesiniń biri «baqsı» dep ataladı. Bul «baqsı» sózi túrk tilles xalıqlarda burınnan kiyatırǵan eski sóz.

Qaraqalpaq baqsıları Ózbek, Túrkmén baqsıları menen óz-ara jaqınnan qarım- qatnasta bolıp, xalıqtıń toy-merekelerin birge óz repertuarlarınan hár tárepleme qosıq hám dástanlar menen bayıtıp baqsıshılıq ónerin rawajlandırıwda salmaqılı úlesi bar bolıp tabıladı.

Ataqlı Axımbet baqsı, onıń belgili xalıq arasında húrmet hám úlken abraýǵa iye bolǵan ataqlı shákirtleri, Musa, Edenbay, Bayniyaz, Xojabala, Xudaybergen, Qurbaniyaz, Japaq, Esjan, Amet, Genjebay baqsılar hám qaraqalpaq xalqınıń klassik shayırı Berdaqta «Berdaq baqsı»-degen ataqqa iye bolıp óz baqsıshılıq mektebin dóretken Qaraqalpaq xalqınıń ataqlı baqsıları bolıp tabıladı.

Baqsıshılıq ónerin keńnen ósip rawajlanıwına Túrkmén baqsısı Súyew baqsınıń Qaraqalpaqlar menen kópten berli ómir súrip kiyatırǵan Arallı Ózbek baqsılarınıń miyneti ayrıqsha belgili orın tutadı. (-Arallı Ózbek baqsılarınıń «Qońıratlı baqsılar» Qaraqalpaq baqsılar depte aytadı. Qońıratlı baqsılar (Arallı)-namaların Qaraqalpaq namalarına aytadı).

Ámiwdáryanıń ayaǵındaǵı «Arallı» dep atalǵan Xorezm ózbekleri baqsılarınıń kópshiligine Túrkmén baqsısı Súyew baqsı ustaz bolǵan. Súyewden burında Abay, Atash, Fáripniyaz (qaraqalpaq) qusaǵan xorezm jigitleleriniń ataqlı baqsıları bolǵan.

Bul baqsılar Ózbek, Túkmen, Qaraqalpaq, Qazaq, xalıqlarında yaǵınıy Xorezmde jasawshı qońsılas usı xalıqlardıń da súyip tıńlaytuǵın ataqlı baqsıları bolıp tanılǵan.

İlimpaz alımlarımızdan-Qallı Ayımbetovtıń «Xalıq danalıǵı» Qabil Maqsetovtıń «Dástanlar» baqsılar, jırawlar, «Qaraqalpaq jıraw, baqsıları» T.Adambaevtıń «Qaraqalpaq muzıkası tariyxınan» atap kitaplarında ayqın kórsetilgen.

Baqsıshılıq óneri, baqsılar Qaraqalpaqlar arasında XVIII-ásirden burında bolǵanlıǵı, erte dáwirlerden baslanǵanlıǵın dáliyllep, biraq baqsıshılıqtıń keńnen gúllep rawajlanıwın, jetilisiwın XVIII-ásirden dep tariyxıy dereklerge súyene otırıp tastıyıqlanadı.

Qaraqalpaq baqsıları dástan qosıqların atqarıwı óziniń barlıq sheberligin iske salıp, dástannıń mazmunı salt namalardı taqlay biliw menen, tıńlawshılardıń qanday namalardı taqlay biliwi menen tıńlawshılardıń qanday namalardı jaqsı kóretuǵının esapqa alıp, tıńlawshı kópshilik qaysı baqsılar mektebiniń namaların unatadı, toyǵa jıynalǵan kópshiliktiń talabına sáykes, dástanlardaǵı qosıqlardı aytıwdı namalardı ózgertip otırǵan.

Qaraqalpaq xalqınıń atqlı baqsıları tárepinen dóretilgen qosıq-namalar, olardıń atqarǵan, dástanları, xalıq qosıqları hám duwtar sazları olardıń shákirtlerine, xalıq ishinen shıqqan talantlı qosıqshı, sázendelerge ótip, jańalanıp, uzaq jıllar dawamında eń hasıl dúrdanaları olardıń yadında saqlanıp ustazdan shákirtke miyras bolǵanday usı búginge kelip jetken.

Xalqımızdıń muzika baylıǵı elede kóp jıllar dawamında máńgige izi úzilmey kemkemnen kóbeyip, jetilisip taza nama qosıqlar menen tolısıp xalqımız arasında jańlay beredi, xalqımızǵa mádeniy, ruwxıy baylıq bolıp xızmet qıladı.

Ataqlı Qaraqalpaq baqsılarınıń, sonıń ishinde Axımbet, Musa, Edenbay, Bayniyaz, Shernazar, Berdax baqsı Qarajan, qız baqsı Húrliman, Qurbaniyaz, Japaq Esjan, Amet, Genjebay hám taǵı basqa da baqsılarımızdıń atları olardıń atqarıwındaǵı nama-qosıqları, duwtar sazları, xalıq dástanları uzaq jıllar dawamında xalqımızdıń yadında máńgi saqlanıw menen birge, xalıq

ishinen shıqqan talantlı jaslarımızdın, qosıqshı, sázende, baqsılar-ımızdın sonday-aq artistlerimizdın jetilisiwine olardıń qatarı ónip-ósip kóbeye beriwine úlken tásir etetuǵını sózsiz.

Baqsılarımızdın atqarǵan nama-qosıq, dástanları, sovetlik dizim dáwirinde hám házirgi ǵárezsiz zamanımızda-da kóplep jazıp alınıp, radionıń altın fondına magnit lentları jazılıp qaldırılmaqta.

Qaraqalpaq folklorınıń 100 tomlıǵınıń ishinen óziniń girewli orının taptı.

Qánige sázendelerimiz, muzika oqıtıwshı-larımız, kompozitorlarımız tárepinen bir qanshaları qayta islenip, jańasha tús alıp xor shıǵarmalarına, orkestrlerge, oyın namalarına, muzika drama, operalarında da paydalanılmaqta.

Burıńǵı baqsılarımızdın dóretken nama-qosıqları, milliyligimizdi tanıwda, milliy mádeniyatımızdı hártárepleme rawajlandırıwda, keleshek jaslardı milliy mádeniyatqa, tárbiyalawda qosıq-namalar dóretiwshi jaslarǵa úlgi bolıw menen qatar jol kórsetiwshi juldız retinde sanaları sózsiz.

Xalqımızdın muzıka mádeniyatın rawajlandırıwda Qaraqalpaq xalqınıń ataqlı baqsılarınıń dástan qosıqların atqarıwdaǵı ózgeshelikleri menen sheberlikleri, uqıplılıqları, xalqımızdın yadında uzaq saqlanıw menen birge keleshekte de dawam ete beredi.

REFERENCES

1. Karimov I. «Kadrlar tayarlaw boyınsha milliy baǵdarlama» T.1997j.
2. Dúysenova T., S.Kenjebaeva «Mekteplerde muzikalıq ta'rbiya». «bilim» 2003j.
3. «Jiraw namalari» Qaraqalpaqstan baspasi 1991j
4. «Japaq baqsı Shamuratov qosıqları ha'm namaları» Qaraqalpaqstan ma'deniyati gazetasi No'kis 1992j.
5. Qabil Maqsetov «Qaraqalpaq xalqınıń kórkem awız eki dóretpeleri» N. «Bilim» 1996j.
6. Q.Maqsetov «Baqsı jirawlar» kitabı
7. Apraksina O. «Metodika muzikal'noy vospitanie» M.1983
8. N.Musabekov «Muzika ta'rbiyasi» T.1983.
9. M.Avralova., D.Galieva., «Musıqa madaniyati» fanidan majburiy standart nazarot ishlarini ótkazish yuzasidan tavsiyalar. T.2002 y.
10. Muratbayevich S. R. MUSIQANING SHAXS KAMOLOTIDAGI ORNI VA AHAMIYATI //O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI. – 2022. – T. 2. – №. 14. – C. 315-319.
11. Muratbayevich S. R. Modern Methods of Developing Students' Vocal Skills //Genius Repository. – 2023. – T. 26. – C. 15-17.
12. Muratbaevich S. R. USE OF MODERN TECHNOLOGIES IN TEACHING MUSIC //Conference Zone. – 2022. – C. 75-77.